

Breken en delen (2002)

Sieth Delhaas

De Heraut, september 2002

Onlangs deed ik onderzoek naar ouderenbeleid en of daarin rekening wordt gehouden met de verschillende verledens van oudere vrouwen en mannen. Als titel koos ik een regel uit een avondgebed - een vrij gebed, dus zelf bedacht - dat mijn vader uitsprak voordat mijn ouders gingen slapen. Zij knielden voor hun stoel en mijn vader bad hardop. Als ik toevallig beneden kwam, hoorde ik zijn stem en wachtte eerbiedig voor de deur van de huiskamer tot hij klaar was met bidden. Er werd gedankt en om bewaring in de nacht gebeden. Veel gebeden voor anderen. Ook voor de acht kinderen die verspreid door het huis sliepen. En '... voor onze moeders in hun ouderdom.' Ik vond dat een mooie zin. Beide vrouwen waren rond het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog weduwe geworden. De zin, altijd dezelfde, had een geladenheid van moeders en ouderdom, die mij het besef gaf van de bijzondere leefomstandigheid van het oud zijn. Die zin prijkt nu op de omslag van mijn onderzoeksverslag. Een stuk uit een geloofstraditie dat mij tot nu toe vergezelt.

Later, toen ik tijdens mijn huwelijk jarenlang doordeweeks alleen was, ver van mijn ouderlijk huis, wist ik dat daar door mijn ouders elke avond ook mijn naam werd genoemd. Dat ritueel was voor mij een veilige kern van aandacht, zorg, vertrouwen en toevertrouwd worden aan een hogere orde die de zorg van mijn ouders voor mij en voor al die anderen overnam wanneer zij gingen slapen. Later, in datzelfde huwelijk, werd die traditie niet voortgezet. Bij mijn echtgenoot thuis was dat vertrouwde bidden van ochtend- en avondgebed geen gewoonte. Ik weet niet of wij er over gesproken hebben om die gewoonte van mijn ouders voort te zetten. Ik denk het niet. Ik liet het hardop bidden voor en na de maaltijden over aan mijn echtgenoot: de mannen gingen binnen onze geloofstraditie over het gebed. Nog weer later, toen mijn kinderen alweer op zichzelf woonden, dacht ik soms met spijt dat ik hen dat weten niet had kunnen meegeven: een biddende moeder thuis die hun naam hardop uitspreekt...

Ik heb mijn kinderen andere tekens uit die traditie meegegeven. Tien jaar geleden schreef ik een boek over de strijd van mijn - tweede - echtgenoot tegen kanker. Het was een aangrijpend verhaal. Onze religieuze belevingen hadden er hun plek in gekregen. Mijn toen 26-jarige dochter vertelde dat ze het ook aan haar vriendinnen liet lezen. De meesten hadden, evenals zij, geen enkele band - meer - met iets van geloof. Ze zei, dat ze zich toch niet voor ons geloof schaamde omdat wij het echt meenden. Ik hoorde in haar woorden precies hetzelfde wat ik nu nog meen over het geknield en met dit vertrouwen bidden van mijn ouders: het was echt. Kennelijk is echtheid, authenticiteit een waarde die overgenomen kan worden. De ander voegt, denk ik, vroeg of laat de eigen echtheid van een handeling of ritueel daaraan toe. Zo verwezenlijkt zich traditie: doorgeven en overnemen.

Maatschappelijk-historisch geloof

Als er naar traditie wordt verwezen dan gebeurt dit vaak met een achterliggende verwijzing naar gezag. Iets van: het erfgoed der vaderen. En wee! degene die daaraan een tittel of jota durft veranderen. Ik behoor tot de generatie die de grote verandering, over enkele decennia verspreid, soms ook samengebald in enkele flitsende momenten van inzicht, mocht meemaken. Ik behoor tot de generatie die het pakje van de geloofstraditie niet met hetzelfde mooie lintje er om aan mijn kinderen heeft doorgegeven. Waarschijnlijk hebben mijn ouders en hun ouders om het geloofspakje nieuw pak- of cadeaupapier gedaan. Het paktouw veranderde misschien in een zijden lintje, maar het pakje bleef dicht. Ik kon er vanaf het begin van de jaren zestig niet onderuit het eigenhandig open te maken. Ik heb heel lang zitten uitpakken. Intussen voedde ik mijn kinderen op. Ik gaf hen dat door wat op dat moment van mij in het pakje kon blijven. Soms was dat er een tijdje later ook uit verdwenen. Wat ze op school over godsdienst hoorden of in de kerk, moest ik vaker bijstellen. Of het klopte voor hen zelf niet meer. In de kerk was men meestal niet zo uitgesproken voor of tegen de dingen die ze thuis hoorden. Het pakje werd in de loop van de tijd zo goed als leeg en er kwamen andere dingen in. Die dingen werden niet zo zeer doorgegeven met de benoeming dat het er in hoorde vanwege geloof, meer omdat het behoorde bij een verantwoorde manier van leven. Verantwoording voor anderen, de samenleving. Het waarom je zus-of-zo leefde en welke keuzes je maakte was vooral in de eerste plaats bij mezelf komen te liggen. De echtheid was op mijzelf van toepassing geworden. De authenticiteit van mijn handelingen en keuzes werden beoordeeld door degenen - en niet alleen mijn kinderen -, die ik iets wilde doorgeven. Niet omdat het moest van God, zoals het geloof in de eerste plaats was geleerd; nee, vanuit de eigen keuze en zonder de bijbehorende dreigingen voor nu of later.

Mijn pakje dat ik van mijn opvoeders kreeg, moest vroeg of laat wel geopend worden. Ik, en vele anderen met mij, geloofde niet langer in een statisch pakket van wetten en dogma's. Wij ontdekten: geloven krijgt inhoud in de tijd waarin de gelovige leeft. Mensen kunnen over God, het goddelijke alleen spreken in hun eigen taal. De bronnen waar uit zij putten zijn niet alleen de overgeleverde verhalen; de eigen levenservaringen mogen evenzo worden aangeboord. Ik ben een kind uit een tijd van zelfstandig wording van mensen en een tijd van veranderingen die de samenlevingen en de wereld bijna omkeerden. Het pakje van mijn ouders was niet meer toereikend voor mij. Door het pakje te vullen met of zo nodig weer te ontdoen van waarden en geloofwaardigheden die pasten bij de veranderingen om mij heen, ontdekte ik dat geloven iets met sociaalhistorische ontwikkelingen te maken heeft. Met die ontdekking is het voor mij eenvoudiger geworden om niet krampachtig in de traditie te staan.

Overnemen

Vele mensen hebben met de ontdekking van de achterhaalde inhoud het pakje weggegooid. Ik heb het om welke reden dan ook behouden. Ik ben er bijna zeker van dat dat te maken heeft met een aantal ervaringen waarin echtheid door mij herkend werd als iets van de moeite waard om mee of voor te leven. Ik ben er zeker van dat mijn zoektocht naar echtheid is

herkend door mensen die iets van mij willen overnemen. Tradere, traditie, doorgeven, is, denk ik, gedoemd te stollen als er niet tegelijkertijd de houding wordt aangenomen van wachten op iemand die bereid is tot of klaar is voor overname.

Zin stichtend

Ik heb het geluk gehad dat ik twee maal binnen mijn gezin een lange periode met ziekte en dood heb mogen beleven. Op zulke breukvlakken van het bestaan ontstaat ruimte voor het delen. Daar waar de gemeenschap van de kerk voor mensen - om welke reden dan ook - haar betekenis verloor, ontstaan op de breukvlakken open ruimten waar zin stichting plaats kan vinden. Dat wat tot voor kort tot het terrein van de kerken werd gerekend, kan zich openbaren op plaatsen waar het leven geen vanzelfsprekendheid meer is. De rituele handelingen die op deze breukvlakken gewoonlijk behoorden te worden verricht, lagen in handen van een dienaar van de kerk. Buiten die gemeenschap worden nu, door de zelfstandig worden van vrouwen en mannen, nieuwe rituelen geboren. Ze ontstaan niet toevallig, maar uit waarachtigheid.

Tijdens een radioprogramma over het eerder genoemde boek door een als niet christelijk bekend staande zender, vroeg de interviewer mij: 'Waar was God in die tijd?' De woorden: 'Onder mijn voeten' ontschoten me. Deze woorden waren, zonder dat ik er op was voorbereid, een waarachtigheid. Een waarheid-achtige uitspraak die zin, betekenis gaf aan mijn diepe ervaring van ontzetting en wanhoop, maar evengoed van zingeving. Terwijl ik het, door mijn twijfels over God als persoon, als vader, als man, als alomtegenwoordige, voor 'nieuwe namen geven' te vroeg vond, had de waarheid zich als vanzelf aangediend. Op zulke momenten ben ik gaan vertrouwen. Het vraagt om aandachtig leven. Aandacht en gevoeligheid voor gelukkige momenten. Geluk staat voor datgene wat gelukt is. Datgene wat zij, mijn geliefde, en later mijn volwassen dochter, wilden in hun wijze van omgaan met hun lijden, en in hun over-lijden mocht gelukken. Wij, die er bij betrokken wilden zijn als ontvankelijk voor datgene wat ons gebeurde, hebben in die ruimte zin stichtend geleefd. En niet alleen wij als partner, ouder, kinderen, zus of broer. De ruimte zelf werkt gemeenschap stichtend en nodigt mensen - zichzelf religieus ervarend of niet - tot waarachtigheid. Wie die uitdaging durft aan te gaan, gaat, nadat de ruimte zich na verloop van tijd weer heeft gesloten, terug naar het alledaagse leven met een besef van zin. En het is aan haar of hem welke en of deze ervaring richting gaat geven aan haar of zijn bestaan.

Aandachtigheid

Vroeger, toen ik scholen voor mijn kinderen zocht, vertrouwde ik blind op de protestantse school; soms gingen ze ook naar rooms-katholieke; we begonnen oecumenisch te worden. Dat vertrouwen werd kritische oplettendheid toen mijn jongste zoon vanuit de vijfde klas lagere school thuis kwam met de mededeling waarom hij in tegenstelling tot de overtuiging van mij, wel in militaire dienst zou moeten. De meester had gezegd dat de jongens hun moeder en zusjes moesten beschermen. Het was toen nog niet tot me doorgedrongen dat antimilitarist niet

vanzelfsprekend gelijk stond met christen-zijn. Leraren en leraressen maken iets uit, maken veel uit, misschien wel meer uit dan moeders en/of vaders. De Duitse theologe Dorothee Sölle schrijft in haar herinneringen (Tegenwind, 1995) over een leraar uit haar jeugd op het gymnasium: 'G. stopte zijn pijp en zweeg. Hij wachtte tot de jonge man of vrouw vragen begon te stellen. Deze gewoonte, die je je in het huidige onderwijsbedrijf gewoon niet meer kunt voorstellen, hield hij tientallen jaren vol.' Over een lerares, die ze haar hele leven is blijven herinneren, schrijft ze: 'De lerares heeft niet alleen een scherpe geest, verstand en kennis nodig. Veeleer moet zij voor iets staan, moet zij van iets getuigen. Bij haar moet herkenbaar zijn wat we behoren lief te hebben en wat we behoren te verachten.' Sölle (*1929) spreekt over de tijd van chaos vlak na de Tweede Wereldoorlog. Alle opvoeders behoren, luisterend naar de zeer maatschappij- en kerkkritische theologe, aandachtig met de hen toevertrouwde jongeren om te gaan: opdat zij het zin stichtende moment niet onbenut voorbij laten gaan.

Behoeden

Vanochtend kreeg ik een e-mail van een 74-jarige vriendin. In deze vakantie keek ze met haar 16-jarige kleinzoon naar de verkiezingsdebatten, met haar 9-jarige ging ze naar een omstreden film in de bioscoop en met haar 12-jarige en autistische kleinzoon trok ze naar het Maastrichts museum. Mijn vriendin is als de lerares van Sölle: zij heeft een scherpe geest, gebruikt haar verstand en verwerft nog steeds kennis. Ze heeft bovendien iets om van te getuigen. Met haar 74 jaar behoort ze tot die generaties die zich in de jaren zestig en zeventig ontworstelden aan de traditie van het ongeopende geloofspakketje; van het ongeopende pakketje waarin de verhoudingen in de samenleving vast lagen. Breken en delen gaat door. De grootouders zullen of kunnen hierin hun eigen rol spelen. En passant misschien, maar vooral op de breukvlakken waar, soms even, de waarheid voorbij komt. Voorlopig moeten we als generaties van deze tijd het hiermee doen. Of altijd, misschien wel voorgoed, wanneer zin stichting een met aandacht gadeslagen, en behoedzaam gehanteerd ritueel van het leven is geworden.